

El nom del castell de Berga

Xavier Campillo i Besses

Castell de Berga o castell de Sant Ferran? Quin és el nom de l'històric castell de la ciutat? De bell antuvi, cal aclarir que l'ús del santoral per celebrar l'onomàstica dels monarques regnants era una pràctica habitual als segles XVII i XVIII. Som en una època de construcció de grans edificacions militars, reials o imperials, fortaleses complexes d'aspecte imponent concebudes per a la guerra amb armes de foc que deixaran obsolets els antics castells medievals.

Al món hispànic tenim el castells de Sant Ferran de Figueres i d'Alacant, la Fortaleza de San Fernando d'Omoa (Hondures) i el Fuerte de San Fernando, situat a Santa Marta (Colòmbia). Tots cinc tenen en comú que foren construïts durant el regnat del rei Ferran VI (1746-1759), de qui adoptaren el nom.

Les noves fortaleses artillades s'anomenaven a la moderna o a la italiana perquè

foren els enginyers militars italians els primers en teoritzar-ne i desenvolupar-ne el model que, posteriorment, perfeccionaria a França el mariscal Vauban. Això no obstant, cal subratllar que el castell de Berga és molt més antic, el seu origen és medieval i la primera menció al castell apareix a la història de la invenció i translació del cos de sant Vicenç des d'Hispània al monestir de Castres que data de l'any 855.¹ Posteriorment, des del segle XI i fins al segle XVII, en la documentació referida al castell medieval, aquest hi apareixerà sempre invariablement amb el nom de castell o fortalesa de Berga.²

El ruïnós castell medieval de Berga és transformà en fortalesa moderna després de la Guerra dels Segadors. La primera fase de construcció de la fortalesa començarà el 1670 i haurà conclòs devers 1699. La fortalesa s'ampliarà en un segona fase que culminarà el 1795.

Pel que fa a la denominació de la fortalesa en la documentació, sobretot militar, però també civil o religiosa, des de la Guerra dels Segadors fins a l'enderrocament de la major part de la fortalesa per ordre del general Lacy en 1811-1812, aquesta serà sempre, novament, simplement «Castell de Berga».³

Això, no significa que la fortalesa escapés a la moda del santoral. Els tres baluards principals del castell apareixen documentats puntualment com a baluards de Sant Felip, Sant Lluís i Santa Anna, en homenatge evident a Felip V i als seus pares, el rei francès Lluís XV i la reina Anna de Baviera,⁴ mentre el fort que corona la muralla de Berga al sud del portal de Santa Magdalena serà batejat baluard de Sant Carles, en honor a Carles II «el Hechizado».⁵

Després de la destrucció de la fortalesa, l'any 1824 l'antic cavaller o baluard del calabós de la fortalesa serà consagrat com a església «en lo castell de la real vila de Berga» en substitució de la desapareguda església romànica de Santa Eulàlia amb la finalitat d'hostatjar-hi l'anomenat Sant Crist del Castell,⁶ que els mateixos goigs o cobles anomenen «de Berga».⁷

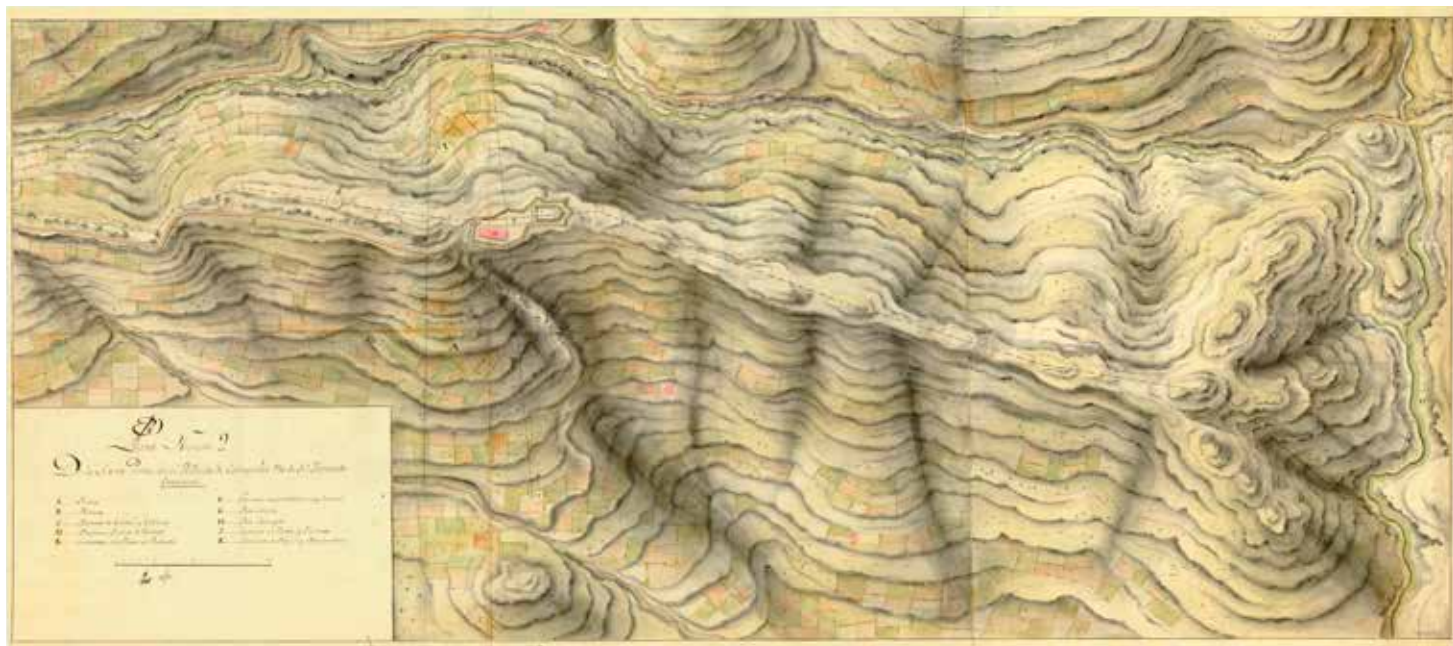
Al primer plànol militar de Berga posterior a l'enderrocament, dibuixat per Nicolás de Sedano el 1834, hi figura el «Castillo arruinado, donde se halla una Hermita».⁸

Durant la primera carlinada (1833-1840), els absolutistes reconstruïran la fortalesa amb materials de poca qualitat. Òbviament, als carlins, partidaris de Carles de Borbó, no se'ls hauria acudit mai de batejar el castell en homenatge a l'odiat Ferran VII. En aquesta etapa, novament, en la documentació associada al castell, aquest hi figurarà amb la denominació «Castell de Berga» o simplement «castell».⁹

Acabada la guerra dels set anys, els militars espanyols prendran possessió de l'an-

Mapa del Castell de Berga d'Ambrosio Borsano (1687). BIBLIOTECA NACIONAL DE ESPAÑA.

El 1796 apareix per primer cop l'apel·latiu «San Fernando» aplicat al fort o reducte tot just construït a la Serra de la Petita.

CENTRO GEOGRÁFICO DEL EJÉRCITO. ARCHIVO CARTOGRÁFICO Y DE ESTUDIOS GEOGRÁFICOS DE MADRID. B-65-04.

tiga fortalesa reial. Els liberals batejaren la fortalesa amb el nom de «Castillo de Isabel II», denominació que està ben documentada a partir de 1852¹⁰ i que, lògicament, desapareixerà amb l'exili de la reina Isabel després del triomf de la revolució de 1868.

Durant la tercera guerra carlina (1872-1876) el castell recuperarà en la documentació militar el seu nom tradicional de «Castillo de Berga» o «Fortificación de Berga» que mantindrà fins a la segona demolició ordenada el 1908¹¹ i venda subsegüent a l'Ajuntament de Berga el 1924.¹² Així apareix, per exemple, al «Plano del Castillo de Berga y de los terrenos contiguos» signat el 1879 per l'enginyer comandant Joan Palou de Comascura.¹³

En suma, ni durant el regnat de Ferran VI, ni en el de Ferran VII (1808-1833), el castell de Berga no apareix mai amb la denominació Castell de Sant Ferran. Llavors, per què s'empra aquesta denominació sobretot al segle xx?

L'any 1794 l'enginyer Fernando de Gaver, Brigadier dels Reals Exèrcits de Sa Magestat, feu un informe del Castell de Berga amb motiu de la Guerra Gran o Guerra del Rosselló.¹⁴ Al seu informe proposa la construcció a la serra de la Petita d'una fortalesa que eviti que l'enemic pugui ocupar el turó i atacar el castell des d'aquesta posició dominant. En tan sols nou mesos es construeix l'anomenat «Reducto de campaña» de la Serra de la Petita.¹⁵

Des de 1788 l'infant Ferran (el futur Ferran VII) ja és l'hereu de Carles IV i el

fort o reducte es batejarà amb el nom de «Fuerte de San Fernando» tal com figura al «Plano de la Sierra Petita con el Reducto de Campaña dicho de San Fernando» dibuixat el 1796.¹⁶ El fort de Sant Ferran apareixerà encara amb aquesta denominació al plànol militar de Berga dibuixat per Sedano el 1834,¹⁷ però el 1838 els carlins ja l'anomenaran simplement «fuerte de la Sierra de la Petita».¹⁸

Evidentment, mort Ferran VII, i després del triomf de la revolució liberal el 1840, els nous governants no podien tampoc mantenir-li aquesta denominació, de manera que a partir de 1852 el fort apareix documentat com a «Fuerte de María Luisa Fernanda» en honor a la germana petita de la reina Isabel II. És a dir que en aquesta època, mentre la fortalesa gran, el castell de Berga, s'anomena «Castillo de Isabel II», la fortalesa menor existent a la serra, du el nom de la germana petita de la reina.¹⁹

L'any 1853 es produirà un debat al si de l'administració militar sobre la conveniència d'enderrocar el castell de Berga i el fort de la Serra de la Petita, debat que s'allargarà fins al 1859. El castell se salvarà mentre el «Fuerte de Maria Luisa Fernanda» serà enderrocat poc temps després, restant dempeus solament la torre de la Petita construïda pels carlins durant la primera guerra. Per tant, aquí conclou la curta història del fort de Sant Ferran.

Finalment, en un plànol datat el 1885 del projecte de la carretera de Sant Llorenç que construirà la Diputació de Barcelona,²⁰ trobarem per primer cop una

representació del castell de Berga amb la denominació «Castillo de San Fernando».²¹ És a dir, acabada la tercera guerra carlina i quan els militars ja han abandonat el castell, que roman sense guarnició permanent. La mateixa denominació reapareixerà al «Inventario del Castillo de San Fernando» que el 1891 signarà el tinent comandant major de la plaça de Berga.²²

Tanmateix, quan l'any 1908 Primo de Rivera aprovarà el projecte d'enderroc, aquest s'hi referirà simplement com a «Castillo de Berga».²³ És més, quan l'exèrcit inscriu la finca del castell al Registre de la Propietat de Berga el 25 d'agost de 1924 amb la finalitat de vendre la fortalesa a l'Ajuntament, inscriu «el llamado Castillo de Berga».²⁴ També era la denominació habitual, simplement «el castell», que apareixia a les postals signades pel fotògraf Huch i Toldrà anteriors i contemporànies a l'enderrocament de 1908. Fins i tot al primer mapa del casc urbà de la ciutat de Berga, «facilitat i revisat per l'Ajuntament», publicat el 1908 a la Geografia de Catalunya de Carreras Candi hi figura només «Castell de Berga».²⁵

Serà l'Ajuntament de Berga, amb motiu de l'atermenament de la finca el 25 de novembre de 1925, un cop adquirit el castell, qui el rebatejarà *oficialment* en inscriure «El denominado propiamente Castillo de San Fernando».²⁶ De fet, el juliol del mateix any l'Ajuntament ja havia publicat l'anunci de la subhasta del «histórico Castillo de San Fernando»,²⁷ que finalment l'any 1945 adquiriria el joier italià Mario

Als segles XVII, XVIII i XIX la denominació habitual del castell que apareix en tota mena de documentació és «Castell de Berga», com en aquests goigs del Sant Crist del Castell.

COL·LECCIÓ PARTICULAR D'ENRIC RIBERA GUILANYA.

Messaggi. Inaugurat el «Mesón del Castillo» el 1951, l'hotel del castell, que es mantindria obert durant més de trenta anys, acabaria de consagrar l'ús de la denominació «Castillo de San Fernando». Un cop adquirida la major part de l'antiga fortalesa per part del Consell Comarcal del Berguedà, l'any 1988, el nom del castell es catalanitzarà convenientment esdevenint «Castell de Sant Ferran».

En resum, la denominació «Castell de Sant Ferran» per referir-se al castell de Berga apareix de manera esporàdica,

després de la tercera carlinada i fora de tot context històric. Es tracta d'un nom impropï per a aquesta època de la restauració borbònica, aplicat a una fortalesa ja abandonada i sense interès militar, i que remet a un rei difunt, Ferran VII, que ja no regna i és de mal record (el rei «felón»). En realitat, en els actes administratius oficials que du a terme l'exèrcit entre 1868 i 1924, també en la cartografia militar, s'emprarà sempre la denominació «Castell de Berga» o «Fortificació de Berga». Vist que el castell no s'havia anomenat Castell de Sant Ferran ni durant el regnat de

Subasta del Castillo de Berga

El Ayuntamiento de Berga enagenarà en pública subasta el dia 31 de julio corriente, el histórico Castillo de San Fernando, cuya extensión superficial es de unas 3 hectáreas de terreno limitadas por la carretera y riera de Metje, situado en la parte alta de la población, su altura sobre el nivel del mar es de 650 metros. Distancia a Barcelona 110 km. Censo de población de la ciudad unos 7.000 habitantes. Tiene una vista panorámica espléndida de un radio de visualidad de más de 100 kilómetros, de condiciones irremejorables para la construcción de hoteles, quintas para veraneo, turismo.

Precio tipo de subasta: 40.000 ptas.

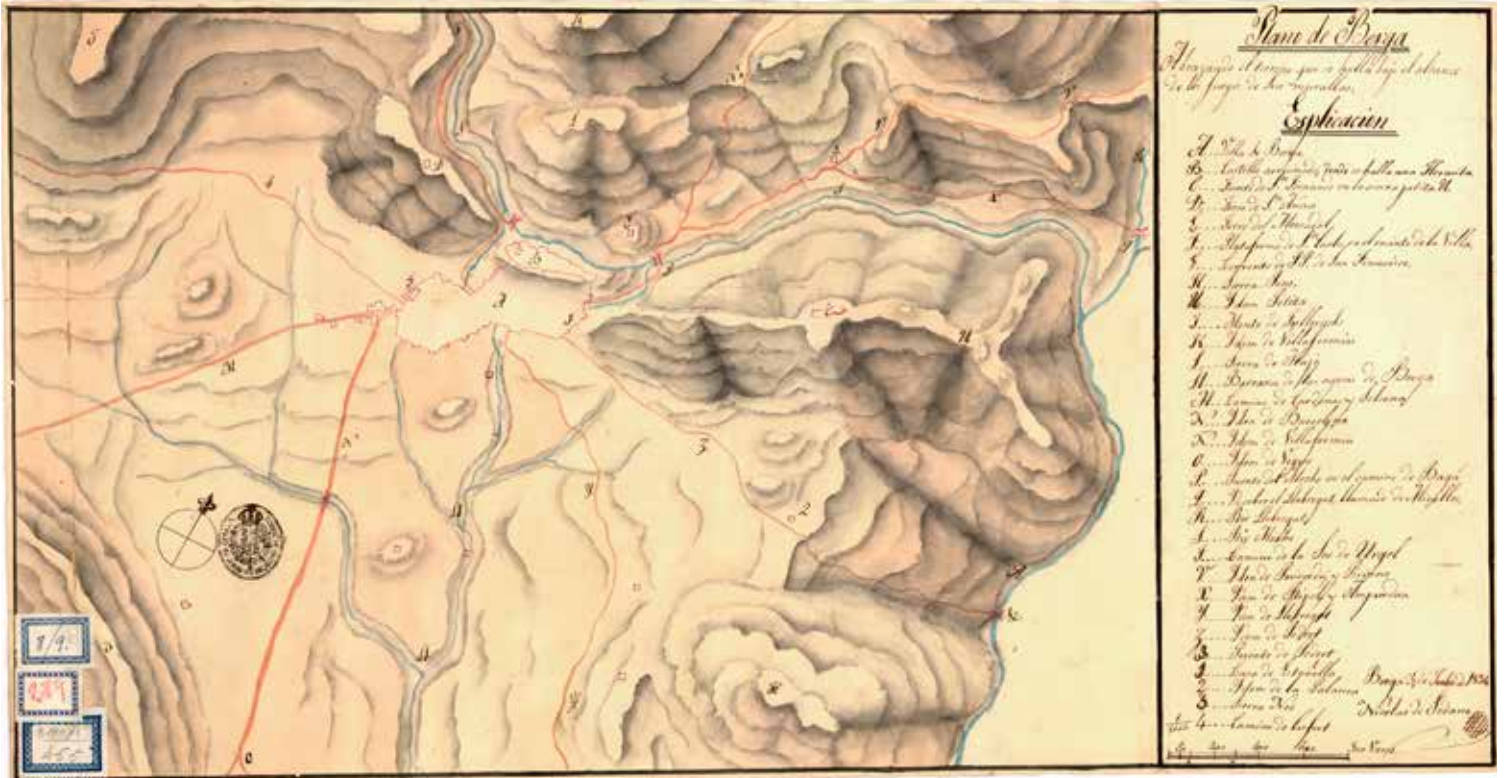
Para más detalles, dirigirse al Ayuntamiento de Berga.

Anunci a *La Vanguardia* de la primera subhasta del castell publicat en data 24 de juliol de 1925.

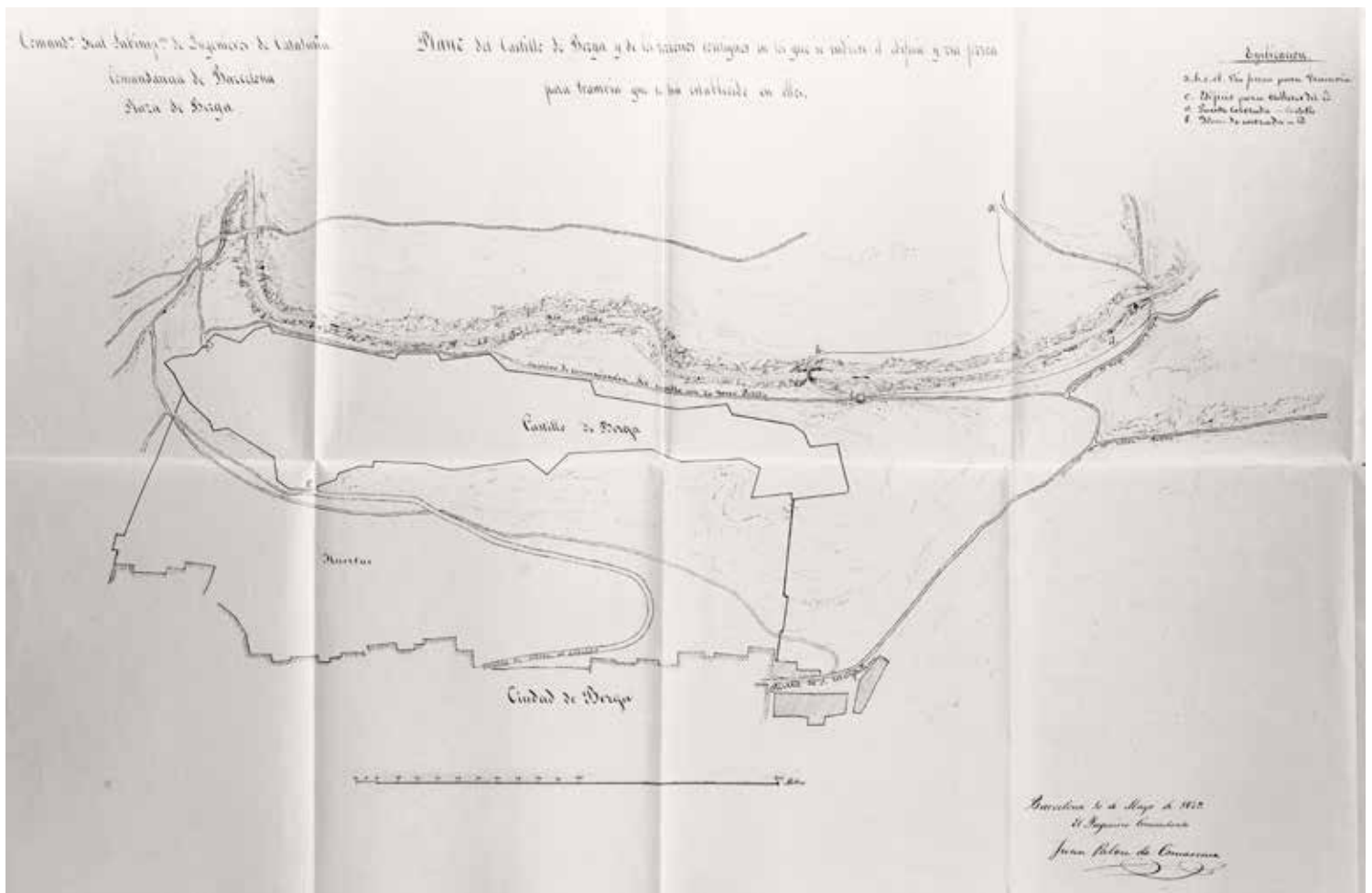
Ferran VI ni en època de Ferran VII, és evident que aquesta denominació sorgeix d'una confusió tardana amb el desaparegut reducte o fort de Sant Ferran situada a la serra de la Petita.

Honesta o interessada, és clar que la confusió serveix als interessos de l'Ajuntament quan decideix substar el «històric Castillo de San Fernando» per construir-hi un hotel. El nom santificat atorga al castell una aureola, un *glamour* que sembla equiparar-lo amb altres fortaleses històriques com el Castell de Sant Ferran de Figueres. Això, evidentment, convé igualment al propietari del «Mesón del Castillo» que en una notícia publicada el 1952 ja apareix ubicat al «legendario Castillo de San Fernando», després d'entrevistar a don Mario Messaggi, «que adquirió en propietat el famoso Castillo de San Fernando»,²⁸ el mateix castell que el subdirector d'enginyers militars de Barcelona descrivia en una carta amb data 5 de gener de 1859 «en estado de no poder servir, por ser de malísima traza y construcción», recomanant el seu enderrocament.

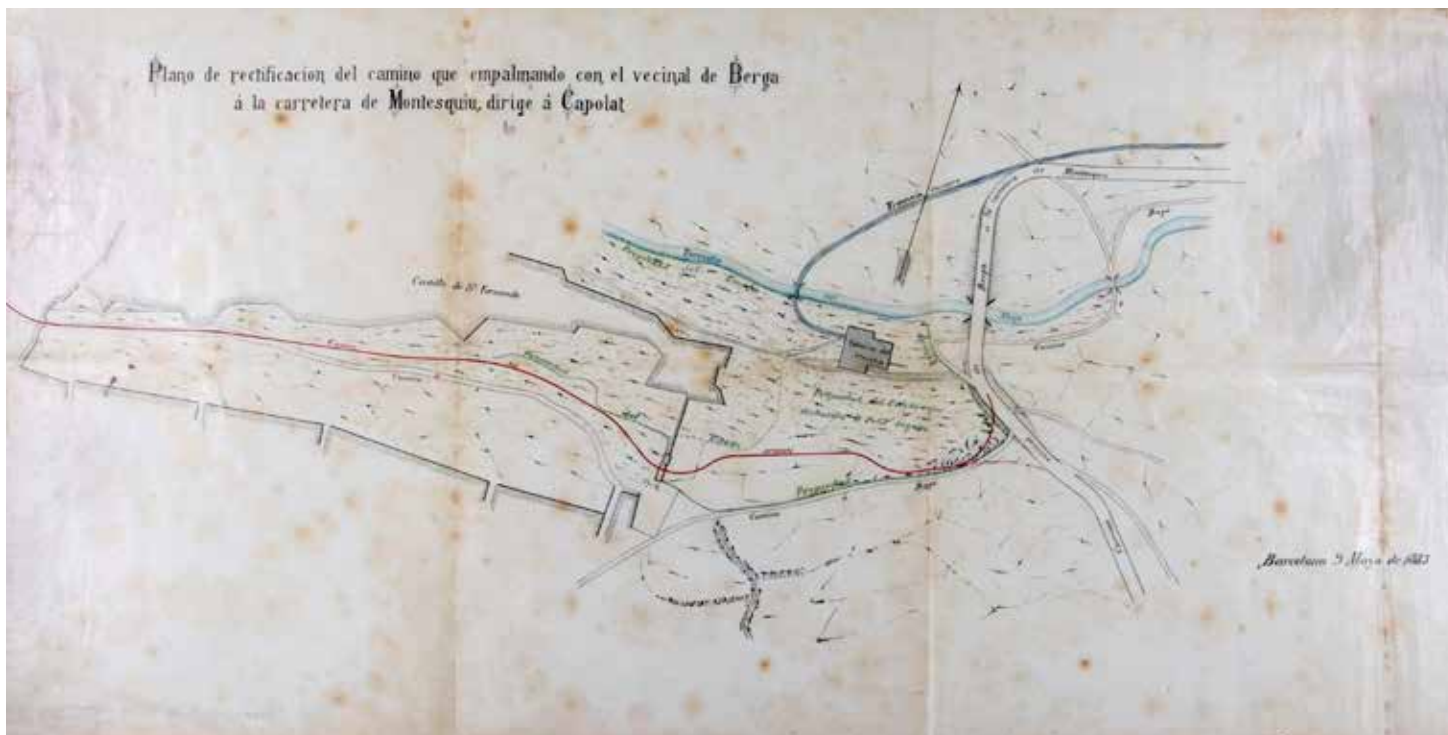
Amb aquest antecedents, quan l'any 2013 vàrem fundar l'Associació Governador Francesc Puig de Sorribes d'Amics del Castell de Berga amb l'objectiu de contribuir a recuperar la maltractada fortalesa, vàrem decidir també reivindicar el nom de «Castell de Berga», per rigor històric, i rebutjar el nom de «Castell de Sant Ferran», per impropï. La denominació del monument, amb més de mil anys d'histò-

El plànol de Nicolas de Sedano (1834) recull encara el reducte de la Serra de la Petita amb la denominació «Fuerte de San Fernando». CENTRO GEOGRÁFICO DEL EJÉRCITO. ARCHIVO CARTOGRÁFICO Y DE ESTUDIOS GEOGRÁFICOS DE MADRID. SIGNATURA. B-23-02.

El plànol militar dibuixat per Joan Palou de Comascura el 1879 segueix emprant la denominació tradicional de «Castell de Berga». ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ.

El primer document conegut que recull la denominació històrica «Castillo de San Fernando» és aquest plànol de 1885 transmès a la Comandància d'Enginyers possiblement pels serveis de la Diputació de Barcelona. ACA, CI, LEG 483, Nº 1601(1) (PLANO A).

ria, no hauria de ser el nom circumstancial d'un hotel. Ahora, crèiem fermament, i ho mantenim, que recuperar el nom de «Castell de Berga» era necessari també per retornar la fortalesa als veïns i veïnes de la ciutat que durant tants de segles li ha donat el nom.

Notes

- SANTANDREU SOLER, M. Dolors (2006) *La Vila de Berga a l'Edat Mitjana. La família dels Berga*. Vol I, p. 70. <http://hdl.handle.net/10803/2066>.
- SANTANDREU, Íbid. P. 32: «*Peguera et de Figols et domum et fortitudinem de Berga et castellum de Valle Magna*»; p. 72: «*nominatim ego tibi iuro ipsum kastrum de Pegera et de Figols et de Valle Magna et domum de Berga et omnes fortedas que in eo in eis modo sunt aut in antea erunt*». <http://hdl.handle.net/10803/2066>.
- Per exemple, en tota la nombrosa cartografia militar des del mapa de Borsano, de 1687, fins als plànols d'Antonio López Sopena, de 1794, anteriors a l'enderrocament de 1812-1813. Ídem als inventaris del castell de 1697 i 1712 (v. HERNÁNDEZ, F.X., LLOP M., RIART, F. (2009) «Inventaris del castell de Berga, 1697, 1712», *L'Erol*, núm. 100, p. 36-39).
- Plano del Castillo de Berga y sus Torres*. Esteban Gutela, 1811 (sens dubte còpia d'un mapa molt anterior). Centro Geográfico del Ejército. Archivo Cartográfico y de Estudios Geográficos de Madrid. 198 (2).
- El baluard ja figura amb aquest nom al plànol de la vila de Berga amb els «*Nombres de los Puestos del Castillo de Berga y de la Villa*» de 1691. *Piedad del Pozo, 18 planos de castillos de la margen izquierda del Ebro*, 1984, p. 29. Biblioteca Geografía i Història UB.
- Bou, Tomàs (1824) *Jesu-Christ crucificat capità dels servils: sermó que predicà en lo castell de la real vila de Berga en la solemne traslació de la imatge dita del Sant Christo del Castell a la capella novament construïda en dit lloch, lo dia 30 del mes de maig de 1824*. Manresa.
- Coblas del Sant Christo Castell de Berga, Bisbat de Solsona*. Ignasi Abadal, Manresa; *Coblas del Sant Christo Castell de Berga, Bisbat de Solsona*. Quirse Casals, Berga. Col. part. d'Enric Ribera Guilanya.
- DE SEDANO, Nicolas. *Plano de Berga: abrazando el terreno que se halla bajo el alcance de los fuegos de sus murallas*, 1834. Centro Geográfico del Ejército. Archivo Cartográfico y de Estudios Geográficos de Madrid. Signatura. B-23-02.
- JANZÍ y VILLA, Pablo. *Plano de la Villa de Berga y su Castillo*, 1838. Archivo Cartográfico de Estudios Geográficos del Centro Geográfico del Ejército. Signatura: Ar.F-T.7-C.2-199.
- «Las fortificaciones del Castillo de Isabel 2ª y Fuerte de María Luisa Fernanda en la Villa de Berga, se hallan en estado de no poder servir, pues sobre ser ambas de malísima traza y construcción, se han verificado diferentes derrumbos en el Castillo; y del otro fuerte puede decirse que sólo queda útil el Torreón que sirve de reducto interior o Donjón.» 05.01.1859. ACA, Diversos, Comandancia de Ingenieros, 585, 2503220 i ss.
- Diario Oficial del Ministerio de la Guerra. Núm. 143, 28.06.1908, pp. 703-704. «En vista de lo expuesto en los escritos que V. E. dirigió á este Ministerio con fecha 4 del mes corriente, relativos al estado de conservación del Castillo de Berga».
- Registre de la Propietat de Berga. Finca núm. 1612 de Berga. Inscripció 1ª amb data 25 d'agost de 1924: «El llamado Castillo de Berga sito en la parte Monte y superior de esta Ciudad».
- PALOU DE COMASCURA, Juan. *Plano del Castillo de Berga y de los terrenos contiguos*, 1879. ACA?.
- Archivo Histórico Nacional. DIVERSOS-COLECCIONES, 106, N.63. Expediente sobre las obras que son necesarias realizar en las fortificaciones de la plaza de Berga. 1809-10-23 Tarragona.
- Tot i que per referir-se al fort se sol recórrer a la descripció feta per Pío Baroja: «En la Sierra de la Petita se levantaba otra fortaleza ostentosa y magnífica, la cual dominava todas las demás», es tractava en realitat d'una obra precària i de poca qualitat, d'un «reducto de campaña hecho con tepes y piedra seca», fet que explica que el 1859 ja és trobés en estat de ruïna (v. Picas, M. (2009) «La Torre de la Petita», *L'Erol*, núm. 100, pp. 68-75).
- DE GABRIEL, Josep. Plano Numero 2 de la Sierra Petita con el Reducto de Campaña dicho de San Fernando, 1796. Signatura: B-65-05; Plano Numero 3 de la Sierra Petita con el Reducto de Campaña dicho de San Fernando, 1796. Signatura: B-65-04.
- Ibid. nota 8.
- Ibid. nota 9.
- Ibid. nota 10.
- Plano de rectificación del camino que empalmado con el vecinal de Berga a la carretera de Montesquiu dirige a Capolat, 1885. ACA, CI, leg 483, nº 1601(1) (plano a).
- Fora d'aquest document aïllat, als documents d'obra civil d'aquesta època consta sempre el tradicional «Castillo de Berga».
- Inventario del Castillo de San Fernando de la Plaza de Berga, 1891. Arxiu Municipal de Berga.
- Íbid. nota 11.
- Íbid. nota 12.
- Ciutat de Berga/facilitat y revisat per l'Ajuntament, ca.1908. Cartoteca de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Registre RL.23361_141.
- Registre de la Propietat de Berga. Finca núm. 1612 de Berga. Inscripció 3ª amb data 25 de novembre de 1925: «El denominado propiamente Castillo de San Fernando».
- La Vanguardia 24.07.1925, p. 18.
- El Mundo Deportivo, 16.08.1952, p. 1.

Xavier Campillo i Besses

Geògraf

President de l'Associació d'Amics del Castell de Berga